

REFERENDUM HAQIDA FUQAROLARGA TUSHUNCHA BERISH

Xo'jamqulova Zulayho Xolovna

*20-DMTT direktori, Xalq deputati Uzun tumani kengashi,
O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining va konstitutsiyasining
30 yilligi ko'krak nishoni sohibasi*

Annotatsiya: *Referendumning saylovlardan asosiy farqi shundaki, referendum o'tkazilayotganda biron bir lavozimga nomzod yoki nomzodlar ro'yxati uchun ovoz berilmaydi, balki unda muayyan masala — qonun, qonun loyihasi, konstitutsiya, konstitutsiyaga tuzatishlar, shaxslar vakolatlari (prezident muddatlari misol), mamlakat, xalqaro maqomiga taalluqli yoki ichki siyosatiga oid biron bir savol qo'yiladi.*

Kalit so'zlar: *referendum, demokratiya, konstitutsiya, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, majoritarizm tizimi, proporsional tizim.*

Referendum (lotincha: referendum) bu fuqarolarning davlat, viloyat yoki mahalliy ko'lamda eng muhim masalalar bo'yicha ovoz berish yo'li orqali o'z fikrlarini bevosita bildirishlaridir. Umumxalq ovoz berish yo'li bilan qonunlar qabul qilish va davlat ahamiyatiga molik eng muhim birmasalalarni hal qilish shakli. Bevosita demokratiyaning muhim vositasi. Referendumning saylovlardan asosiy farqi shundaki, referendum o'tkazilayotganda biron bir lavozimga nomzod yoki nomzodlar ro'yxati uchun ovoz berilmaydi, balki unda muayyan masala — qonun, qonun loyihasi, konstitutsiya, konstitutsiyaga tuzatishlar, shaxslar vakolatlari (prezident muddatlari misol), mamlakat, xalqaro maqomiga taalluqli yoki ichki siyosatiga oid biron bir savol qo'yiladi. Saylov natijalari majoritar tizim bo'yicha ham, proporsional tizim bo'yicha ham aniqlanishi mumkin bo'lsa, referendum natijalari faqat majoritarizm (mutlaq ko'pchilik ovozini hisoblash) tamoyillari asosidagina aniqlanishi mumkin. Referendumning o'ziga xos shakli plebissit hisoblanadi. Ayrim mamlakatlar (Mas, Fransiya)da plebissit referendumga nisbatan birmuncha kengroq tushuncha hisoblanadi. Ba'zi mamlakatlar (Mas, AQSH)da esa plebissit bilan referendumni farqlamaydilar. Hozirgi zamon davlatlarining konstitutsiyaviy huquqi referendum va uni o'tkazishning turli xil ko'rinishlarini nazarda tutadi. Referendumlar butun davlat hududida o'tkaziladigan umumilliy referendum va alohida federatsiya sub'yektlari yoki ma'muriy hududiy birliklarda o'tkaziladigan mahalliy referendumga bo'linadi. Konstitutsiyaga yoki qonunlarga taallukdi referendum o'tkazilishi mumkin. Birinchi holda yangi konstitutsiya loyihasi yoki konstitutsiyaga qilinadigan o'zgartirish va tuzatishlar bo'yicha referendum o'tkazilsa, ikkinchi holatda qonun loyihasi yoki kuchga kirgan qonun bo'yicha referendum o'tkaziladi. Huquqiy ahamiyati jiqatdan maslahat referendumlari (xalq so'rovi deb ham ataladi) va hal qiluvchi referendumlardan bo'ladi. Maslahat referendumlari biron bir masala yuzasidan saylovchilarning irodasini aniqlab olish bo'yicha o'tkazilib, ana shu asosida davlatning boshqa organlari qaror

chiqaradi (bunday referendumlar Shveysariya, Ispaniyada o'tkaziladi). Hal qiluvchi referendumlarda biron-bir masala uzilkesil qaror chiqarish uchun saylovchilar ovozigga qo'yiladi. Shuningdek, majburiy va fakultativ referendumlar bo'ladi. Referendumlar o'tkazish zarurati konstitutsiya yoki boshqa konstitutsiyaviy huquqiy hujjatda ko'rsatilgan bo'lsa (Mas, konstitutsiya o'zgartiriladigan holda) majburiy referendum o'tkaziladi. Fakultativ referendumlar tegishli davlat organi yoki saylov korpusi irodasiga bog'liq holda o'tkaziladi.

„O'zbekiston Respublikasining referendumini to'g'risida“gi qonun (dastlab 1991-yil 18 noyabrda qabul qilingan, 2001-yil 30 avgustda yangi tahrirda qabul qilingan)ga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining referendumini O'zbekiston Respublikasining qonunlarini va boshqa qarorlarini qabul qilish maqsadlarda jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari yuzasidan fuqarolarning umumxalq ovoz berishidir. Referendumda qabul qilingan qarorlar oliy yuridik kuchga ega bo'ladi va faqat referendum yo'li bilan bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin. Referendum O'zbekiston Respublikasining butun hududida o'tkaziladi. Referendumni o'tkazish tashabbusi bilan: O'zbekiston Respublikasi fuqarolari; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi; O'zbekiston Respublikasi Prezidenta chiqishi mumkin. Referendumda ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan (18 yoshga to'lgan) O'zbekiston fuqarolari umumiy sonining kamida 5 foizini tashkil etgan fuqarolar imzosi to'plangan (bunda imzo chekkan fuqarolar miqdori har bir ma'muriy hududiy tuzilma bo'yicha bir tekis va mutanosib ravishda taqsimlangan) bo'lsa; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari a'zolarining uchdan ikki qismining ovozi bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asoslantirilgan talabi bilan referendum o'tkazilishi mumkin. Kuyidagi masalalar referendum predmeti bo'lishi mumkin emas: O'zbekiston Respublikasining hududiy yaxlitligini o'zgartirish; O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti va soliklar; amnistiya va afv etish; jamoat tartibini, aholi sog'lig'i va xavfsizligini ta'minlash bo'yicha favqulodda va shoshilinch chora-tadbirlar o'tkazish; O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalaridan kelib chiqadigan majburiyatlarni bajarish; mansabdor shaxslarni tayinlash va vazifasidan ozod etish. Referendum yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasi tarixida 1marta 1991-yil 29 dekabrda referendum bo'lgan. Bu referendumda „O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida“ UzR Oliy Kengashining 1991-yil 31 avgustdagi Konstitutsiyaviy qonuni to'g'ri qabul qilinganligini O'zbekiston xalqi bir ovozdan ma'qulladi. 2002-yil 27 yanvarda O'zbekiston Respublikasida 2 palatalik parlamentni shakllantirish va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining konstitutsiyaviy vakolat muddatini 5 yildan 7 yilga o'zgartirishga bag'ishlangan referendum bo'lib o'tdi. Bu referendumlar O'zbekistonda demokratiya mustahkamlanib borayotganini ko'rsatadi[1].

Referendum — bevosita demokratiyaning muhim instituti bo'lib, umumdavlat hamda har bir fuqaro uchun muhim bo'lgan qarorlarni qabul qilinishida jamiyatning

qatnashishini ta'minlaydi. Referendumning o'tkazilish jarayonining qoida va shartlari har bir davlatning konstitutsiyasi va qonunchiligi tomonidan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akmal Saidov, Davron Ahmedov.; O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Internet ma'lumotlari asosida;
www.vikipediya.uz